

# Tezhip (galamişi)

Category: Kitapcy, Şekillendiriş we heýkeltaraşlyk sungaty

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Tezhip (galamişi) TEZHIP (GALAMIŞI)

Kitap bezeme sungatynyň bu şahasy asyrlar boýy Gündogarda «Tezhip» sungaty atlandyrylyp gelinýär. Ýöne dünýäniň dürli künjeklerinde ýaşayan ildeşlerimiz ony «Galamişi sungaty» görnüşinde hem atlandyrýarlar.

Ajaýyp sungat eserleri bolan golýazma kitaplarynda jiltden soňra, gозelligi, hatdyr suratlaryň sazlaşygy hem-de nepis işleniş bilen ynsanoglunyň ünsüni özüne çekýän kitap bölegi tezhiplenen sahypalardyr. Tezhipleriň şekilleriniň, sudurlarynyň döredilmeginde her bir golýazma eseriniň mazmunynyň möhüm orny bar.

Tezhip – Gurhan kitabyna, şygyr diwanlaryna hem-de beýleki gymmatly golýazma eserlerine, şonuň ýaly-da murakkalar, tugralar ýaly ajaýyp ýazgy nusgalaryna, her hili sudurly altyn ýyldyzdyr dürli reňkler bilen sazlaşyklylykda ýazgylar ýazylmaklyk bilen döredilen bir sungat şahasydyr. Bu sungat şahasynyň döremeginde-de, beýleki Gündogarly halklar bilen bir hatarda türkmenleriň möhüm orny bar.

Tezhipleriň Merkezi Aziýada, Eýranda, Hindistanda we beýleki ýerlerde, dürli neberelerden bolan hökümdar ildeşlerimiziň guran döwletleriniň zamanynda döredilen nusgalary özleriniň könedan bári ajaýyplygy bilen tapawutlanýar. Golýazma eserleriniň içinde Gurhan kitabyny tezhip bilen bezemeklikde ildeşlerimizden bolan müzehhipler umumylykda alanyňda belli bir galyp boýunça işläpdirler. Ol kitabyň belli bir sahypasynyň ýüzüniň tutuşlaýyn diýen ýaly galamişi bezegi bilen bezelmegidir. XIII

asyrdan XVI asyryň ikinji ýarymyna çenli Gurhan nusgalarynda ilkinji sahypasy «lewha» tezhip atlandyrylypdyr, şolarda tas sahypanyň ähli ýerini tutaýjak şekilde bezeme işleriniň edilendigini görmek bolýar. Gurhan kitabyndaky Fatiha süresi bilen Bakara süresiniň başky bölekleriniň ýerleşen

sahypalarynda tezhip metiniň daş-töweregini gurşap alyp çarçuwalaýar. Kä wagt bu iki süre ýazgy metininiň iki ýanyna «goltuk» diýlen dörtburç inedördül şekildäki inedördül bölünmeler bilen goşulypdyr. Eger müzehhip has ussat bolsa çarçuwa tezhibini içi ajaýyp bezelen gyra nagyşlary goşulyp sahypanyň gyralaryna tarap ýarym tegelek ýa-da üçgen şekilli çykyntgylar etmek bilen giňişleder. Ilkinji süreleriň setirleriniň aralary mämişi we ýaldyraýan altyn reňk bilen boýar we bu bölegi ululy-kiçili köp ýa-da ýeke reňkli gül çiçekler, şahalar hem-de ýapraklar bilen tezhiplär. Fatiha bilen Bakara sürelerini dowam edýän sahypalarda gytagrak ýatan dörtburçluk («başlyk») şeklinde, sahypalaryň gyralarynda keramatly Gurhan üçin özboluşly manysy bolan alamatlar gül sudurynda, ketebe sahypalary bolsa käte «lewha» atlandyrylan äheňde tezhiplenipdir. Kinniwanja suratlar çekilende binagärlik, tebigatösümlük, haýwan görnüşleri, şeýle hem köp sanly durmuş sahnalarydyr gurallarynyň äheňleri esasy surat hökmünde alnypdyr.

Galamişi sungatynda reňkler el bilen taýýarlanan kök, çöp we toprak boýalaryndan edilipdir. Külkelenip unuň tozy ýaly hala getirilen boýalardyr reňkler arap «zamky» bilen ezilip, ulanylma ýagdaýyna getirilipdir. Türkmenleriň tezhiplerinde esasy «ene reňk» hakyky altyn reňkidir. Tapawutly görnüşlerde taýýarlanan waraklar, ýelimleme, ezme we suwly usullar ulanylmak bilen, serpme hem-de ýelmeme ýaly tärlerde edilipdir. Tezhip işleniljek bolunýan giňişligiň ýüzüne ezilen altyn çalynyp ýalpyldadylypdyr, has soňra nagyş sudurlary reňklenip «tahrirleri» çekilipdir. Onuň zemini bolsa iň soňunda boýalypdyr.

Bezegçiler kitabyň gyrasyny hem owadan nagyşlar bilen bezäpdirlər. Ol nagyşlar reňkli boýaglar ýa-da suwuk altyn tozy bilen çekilipdir. Käwagt bezegçi müzehhipler nagyşlary başga kagyzlara çyzyp, reňkli boýaglary çalyp, sahypalarynyň gyralaryny nagyş üçin ýer kesip, şol ýere owadan nagyşlary hem ýelmäpdirlər. Surat çekilen ýada ýelmenen nagyşlar kitapda belli bir sazlaşyk, owadanlyk döredýär eken. Kitabyň birinji sahypasynda bezegçi golýazmanyň adynyň başynda reňkli boýaglar

we suwuk altyn bilen güne meňzeş bezeg nagyşlaryny çekipdir. Ol nagyşlara «şems» diýlipdir. «Şems» arapça «gün» diýmekligi aňladypdyr. Altyn çäýýjy suwuk altyny alyp, ony kagyzyň ýüzüne pürküpdür, şonda tegmil görnüşinde nokatlar emele gelipdir. Suwuk altyn pürkülen ýerleri çäýýjy kwars ýa-da maşat daşy bilen sürtüp ýalpyldadylypdyr.

Anadoly topraklaryna-da bu sungaty Merkezi Aziýadan türkmenler getiripdirler. Geliň, Anadolylyň galamışı sungatyna gysgaça ser salalyň. Bu sungat bilen meşgullanan kişä müzehhip diýipdirler. Anadolyly müzehhipler altyny «warak» halynda kagyza ýelimlemek bilen şekilleriň üstünde işläpdirler. Umumylykda alanyňda dürli gözellig äheňleri uýgulanyp işlenen işlerde rumy äheňli ýazgylar, ot-ýalyn äheňli gül-çiçekler we biri-birinden tapawutlanýan sazlaşykly girme-geçmeli nagyşlar ulanylypdyr.

Osmanly türkmenleriniň tezhip sungaty saraý-köşkleriň nakgaşlarynyň eli bilen döredilip, hatdatlyk sungatynyň kadalaryna laýyklykda, ýokary derejede ösüşe ýetipdir. Soltan Mehmet Fatyhyňhökümdarlyk eden döwürlerinde äheň sazlaşyklygy bilen tapawutlanan şekiller has baýlaşypdyr, dury gök, gara, ak, ýaşyl, sap-sary, gyrmyzy ýaly boýalaryň ulanylmagy has ýeg bolupdyr. Şonuň ýaly-da has häkimlik eden reňk açyk gök we iki görnüşli altyn reňki bolupdyr. Özboluşly äheň hökmünde rumi görnüşleri, bulutlar, hataýiler, äheňleşdirilen gül-çäçekler ulanylypdyr. XVII asyrda döredilen galamışiniň nusgalary öňki geçen asyryň eserleri bilen deňeşdirilip göründe, ýuwaş-ýuwaşdan köne özendir kadanyň ýitirilmäge başlanandygyny görse bolýar. XVIII asyrda bolsa, Ýewropanyň Rokoko äheňiniň güýçli täsiriniň netijesinde Osmanly türkmenleriniň öňki döwürlerde ornaşan galyplaryndan uzaklaşypdyr we osman türkmenleriniň tezhip sungatynda möhüm ähmiýetli üýtgeşmeler bolup geçipdir.

K.BAÝRAMOW,

A.ALMÄMMEDOW. Şekillendiriş we heykeltaraşlyk sungaty